

La ciutadania rural contra el patrimonialisme agrari

Ponència al Congrés de la Joventut Socialista de Catalunya, Lleida 21 d'abril de 2007

Ignasi Aldomà Buixadé, Universitat de Lleida

La ruralitat com a simple qualificatiu d'una determinada realitat urbana

Bé, la història és coneguda de tots; no fa gaires anys l'agricultura era l'activitat diferenciadora de la majoria del territori i era la diferència identitària per excel·lència fora del clos relativament reduït de les ciutats. No és que avui dia l'agricultura (o ramaderia o activitats forestals afins) hagin perdut la seva hegemonia des d'un punt de vista físic i de superfície ocupada; però, evidentment, l'activitat agrària ha deixat de ser majoritària entre la població que viu en aquests territoris.

Malgrat tot, continuem percebent aquests territoris com una cosa diferent o, senzillament, necessitem pel motiu que sigui que siguin diferents. Així, des de la Unió Europea, o des de les administracions que hi treballen en col·laboració les mesures de suport adreçades als agricultors o pagesos han estat incorporades de fa uns anys al concepte de desenvolupament rural. D'aquí, tot plegat, l'èmfasi actual en un terme que ja té molts anys, el de rural o medi rural, un concepte que es refereix de manera general a les coses relatives al camp, però no un camp en el qual es practica solament l'agricultura, sinó moltes altres activitats.

Però, just quan el terme rural sembla substituir definitivament l'apreciació més agrícola del camp, els dubtes quant a la significació i el valor de referència d'aquest terme resulten més que justificats. No es tracta de negar el dret, ni l'avinentsa de continuar utilitzant el terme rural com a encapçalament o com a contingut de conferències, lleis, estudis o documents del tipus més divers. Ara bé; dubto profundament que el concepte rural serveixi per explicar i definir gran cosa, i diria encara més; segurament hauríem de deixar bastant de banda aquest concepte si volem avançar realment en la comprensió i en la millora del benestar d'aquests àmbits de límits força imprecisos que anomenem rurals¹. Perquè, ... a veure:

¹ . Fora interessant de comprovar què entenen els diferents agents sobre el concepte rural. En la inauguració de la jornada en qüestió referida al món rural l'alcalde de Lleida solucionava, per exemple, la definició del concepte de rural remetent-se directament al conjunt de la Catalunya interior, de la qual forma part naturalment la ciutat de Lleida.

- Existeix una economia rural justifica per unes activitats o uns processos econòmics específics sensiblement diferents dels qui es troben a les ciutats?.
- Existeix realment una ruralitat social diferenciada de la ciutat, o es tracta senzillament de certs ambients que presenten algunes versions diferenciades de la vida urbana?.
- Existeixen realment uns valors rurals, o es tracta senzillament d'emanacions ideològiques urbanes que troben un medi físic adequat en entorns dits rurals?.

Senzillament, malgrat que puguin haver-hi respostes personals diferents més o menys justificables en contextos específics, diria de manera general que la ruralitat no existeix. Diferents circumstàncies ens indiquen que la realitat va per una altra banda i els joves són els primers a viure-ho:

- Sí que fa uns anys l'agricultura era la feina que identificava la ruralitat, ara l'activitat agrària és minoritària i, a més a més, les feines del camp prenen un perfil cada cop més industrial, i els pocs joves que encara voldrien fer de pagesos pateixen el desassossec d'una feina sense un futur clar.
- Les comunicacions i les transformacions tecnològiques i culturals incideixen de fa temps en les societats rurals i els qui no han emigrat durant tot el segle XX a la recerca de les oportunitats urbanes han acabat també amb una mentalitat i uns valors urbans. Les aspiracions i els mites culturals dels joves de poble són fonamentalment els mateixos de la ciutat.
- Fa uns anys els habitants dels pobles i masies anaven potser una vegada a la setmana a la ciutat, ara hi van cada dia per cinquanta motius. La societat rural local ha passat a ser societat urbana comarcal i els joves forgen el seu cercle de relacions i idees a la ciutat, en els instituts i les activitats comarcals o de la ciutat-comarca.

Les masies i els pobles formen, en definitiva, part de les ciutats i aquesta assimilació té unes repercussions de primera magnitud en els les iniciatives i projectes econòmics, socials i també polítics. Són unes repercussions que, dit sigui de passada, molts agents no acaben d'entendre, amb una manca de comprensió que causa greus perjudicis per a l'activitat econòmica, el benestar i la vida democràtica d'aquestes àrees que per inèrcia continuem anomenant rurals.

Les trampes del patrimonialisme agrari

Les inèrcies econòmiques i socials del passat pesen molt i algunes continuen trobant ressò en l'acceptació de la ruralitat o l'agrariisme històric en el llenguatge políticament correcte d'alguns estudis, mitjans

de comunicació i discursos polítics. Aquest agrarisme ens presenta un territori diferenciat i singular caracteritzat per la figura del pagès que cultiva la terra i que és el cap visible i omnipotent d'una família i un patrimoni terrer indestruïble. Els clixés que deriven d'aquest pilar central o el completen són múltiples i força comuns:

- El preservador de l'autèntica cultura mil·lenària del territori.
- El qui sosté l'activitat econòmica dels pobles.
- El pagès que amb la seva terra alimenta la humanitat.
- L'amo i senyor de la terra, sobre la qual té tot el dret d'ús i abús.
- El pagès que és la base del teixit cooperatiu i associatiu local.
- El pobre pagès esquilmat per les indústries, les administracions i tota la cultura exterior.
- El pagès mantenidor dels caragols a la llauna i la cassola de tros;...

Potser aquest és un discurs que té alguns rèdits publicitaris i electorals, que troba un ressò simpàtic en alguns urbanites. Però no ens enganyem; és un discurs profundament hipòcrita i conservador, que en res ajuda a la modernitat i el progrés de les àrees dites rurals.

- Perquè és el discurs més agrarista el qui fa possible la il·lusió de la "modernització agrària" pregonada des de l'administració, que inevitablement acaba amb el degoteig constant d'explotacions.
- Perquè porta a perdre el tren de la iniciativa personal i de la innovació i diversificació econòmica que requereixen els nous temps.
- Perquè margina l'aportació econòmica i social de les dones al si o fora de la família.
- Perquè limita la iniciativa dels col·lectius residents sense una base patrimonial.
- Perquè per davall del discurs pagès afavoreix els terratinents o els grans propietaris i bloqueja les possibilitats dels qui viuen de la seva terra (que es troben atrapats per la rigidesa de les estructures agràries locals i que es troben de fet subjectes a unes esferes de decisió econòmica, tècnica i política exteriors).
- Perquè no posa en dubte relacions de dependència econòmica i de poder que persisteixen en els pobles
- Perquè permet que l'economia i l'activitat col·lectiva dels pobles i masies vagi llanguint sense posar-hi remei (abans mort que d'un altre).

Fer emergir la nova ciutadania rural

Però aquest no és el discurs majoritari de la joventut actual, ni el que pensen en el fons bona part dels adults de les àrees que anomenem rurals. Altres actuacions i discursos han estat i són possibles i cal fer-los emergir amb tota la seva força.

Precisament perquè el discurs ruralista històric no es correspon ja de cap manera amb la realitat dels joves que viuen al medi rural, avui, en aquest context, em toca dir que correspon als joves passar pàgina definitivament i apuntar-se a un nou projecte o projectes engrescadors. És el moment de la ciutat rural, de la ruralitat com a simple adjectiu de la ciutat, de la ruralitat com a simple circumstància de la ciutadania.

Si la ruralitat té encara algun sentit i pot reivindicar-se avui dia és senzillament com a adjectiu. I **en primer lloc s'ha de reivindicar, precisament, perquè vol ser més urbana i més ciutadana** i ser reconeguda com a tal. Tot plegat implica un seguit de projectes i algunes reivindicacions concretes, que provenen de la naturalesa canviant dels territoris actuals. Se'n pot destacar:

- La interrelació entre les comunitats de diferent magnitud i diferents característiques socials forma part de la vida quotidiana i també forma o ha de formar part dels medis dits rurals. El feedback amb la gran ciutat i l'acollida d'activitats, persones i projectes procedents de la gran ciutat representa un referent de dinamització extraordinari que no es pot deixar de banda ni en la ruralitat més profunda dels pobles i masies.
- Les opcions i els projectes personals dels joves o dels adults poden ser molt diversos i s'inscriuen en el marc d'un territori cada cop més gran en el seu abast, de vegades senzillament mundial. Un habitant de qualsevol pot prendre la decisió de viure en un territori "urbà poc dens" pel motiu més impensable. Però al mateix temps és important que aquests territoris ofereixi la major llibertat personal possible i els instruments (carreteres, internet, serveis,...) que fan possible el viure i treballar en un entorn "globalitzat".
- Sense que això impliqui que pobles i masies s'hagin de deixar de banda, ara és l'hora de les ciutats, de les ciutats-comarca i això molt especialment per als joves. Tant o més que els pobles o les masies, la ciutat comarca és l'àmbit actual de socialització, un àmbit que mereix una reflexió especial com a referència "ciutadana" immediata.

Obrir-se a la condició de ciutadans d'una ciutat-comarca²

Els estudis de mobilitat ho venen assenyalant de fa uns 25 anys (amb diferències de ritme importants entre territoris); la relació entre les ciutats i els seus entorns immediats és cada cop més intensa, a nivell laboral, comercial, per serveis o per qualsevol altre motiu. Quotidianament els habitants de pobles i masies van a la ciutat veïna pels motius més diversos i el cercle de relacions personals s'amplia territorialment i es diversifica funcionalment. I la vida dels joves entra de ple en aquests esquemes.

Amb l'adolescència, els amics, el grup, l'exterior, esdevenen tant o més importants que la família i aquí les masies i pobles, senzillament perquè o bé no hi ha ni els joves necessaris per formar un grup o bé perquè hi ha molts pocs grups o amics per triar, comencen a presentar mancances. Els instituts del centre comarcal ofereixen el marc idoni per a l'enriquiment de la vida adolescent o de la primera joventut; els equipaments i les ofertes socials dels centres caps de comarca s'hi estan adaptant. Però aquest és absolutament un camp obert i per aprofundir, que pateix encara d'una manca de comprensió i d'un desencaix institucional flagrant:

- Com enfortir la participació dels habitants dels pobles i masies al costat dels de les ciutats centrals dins les associacions cíviques i les institucions comarcals?.
- Com aconseguir que els pobles i masies no es converteixin en suburbis o guetos de la nova ciutat comarcal i que el territori no es converteixi en un paràmetre de segregació?.
- Com planejar i dur a terme les infraestructures i serveis que comportin una millora sensible del benestar dels habitants de la ciutat comarca?.
- Com repartir les càrregues i beneficis del desenvolupament econòmic i social entre els pobles i el centre comarcal?. Perquè no situar alguns equipaments als pobles i no al cap de comarca?.

Són qüestions amb una gran càrrega política, que la societat necessita resoldre. Les respostes des d'un punt de vista tècnic o administratiu no són massa complicades; ara bé, requereixen de coratge polític per dur-

² . La referència al terme de ciutat- comarca resulta plenament intencional en el sentit que les comarques actuals poden ser un bon punt de partida per assumir les noves realitats territorials, en contra del que pensa una visió Barcino-centrípeda que remarca el paper dels ajuntaments, unes entitats que a les àrees rurals poc denses tenen molt poca capacitat d'iniciativa i no es corresponen amb la realitat social. En definitiva, el nom és el de menys; digui's ciutat- comarca, sistema urbà, àmbits metropolitans o altres conceptes més o menys avinents.

les a la pràctica, i potser també requereixen que els joves plantegin les seves reivindicacions en els temes que els preocupen.

Redescobrir els valors de la ruralitat profunda, viure avui en pobles i masies

Dit tot això, hi ha uns aspectes físics específics de l'anomenada ruralitat que difícilment es canviaran, la poca densitat del poblament i les distàncies, i aquests aspectes condicionen determinades activitats econòmiques i determinades apostes socials. És des d'aquest punt de vista que es pot parlar d'una certa especificitat rural, i és des d'aquest punt de vista **que es poden imaginar algunes projectes i polítiques específiques dels i pels joves de masies, pobles o comarques poc poblats**. Són, tot sigui dit, unes intervencions per les quals es fa difícil imaginar també algun patró comú, perquè les diferències de magnitud i de característiques socioeconòmiques de les ciutats-comarca són molt grans. Es poden, però, avançar algunes idees:

Quedar-se atrapat en l'àmbit d'una masia o d'un poble o una ciutat-comarca petits pot tenir d'entrada una percepció negativa. Els joves, per exemple, no tenen, per exemple, un cercle de possibles amistats a l'abast gaire gran, i malgrat tenir un gran nombre de mitjans de comunicació a l'abast és ben possible que aquests joves es quedin amb una percepció del món reduïda i limitada. Aquesta limitació de contactes i la relativa pobresa d'ambients no impedeixen als joves de poble situar-se en els paràmetres similars de la societat urbana, però és també més fàcil que ho facin des d'una posició marginal. És una percepció que necessitaria de més confirmacions i aprofundiment; però m'atreuria a afirmar que els joves de poble incorren amb molts majors riscos de sucumbir als problemes d'alcoholisme o drogues.

Per una altra part, el fet de viure en una masia, un poble o una comarca petita pot tenir una connotació molt positiva. Perquè? ; doncs, perquè davant determinats cants de sirena de la globalitat se'ns ofereix la possibilitat de treballar i viure uns valors locals que aquest tipus de territori ens ofereix sense intermediaris. I no solament, diria, la possibilitat, sinó la necessitat: perquè si sabem veure i valorar el que tenim a prop, tampoc serem res en la globalitat.

I quines condicions i circumstàncies ofereix l'anomenada ruralitat o urbs menys densa per engrescar els joves?. Doncs, senzillament, retrobar la llibertat de la naturalesa.

Aire, aigua, terra, plantes, animals acompanyen de prop la vida d'aquests àmbits i ofereixen un món immens per descobrir; des de la ciència, des de la tecnologia, des de l'esport, des de l'agricultura o d'altres activitats productives; possibilitats per tots i per a tots els gustos, però amb un esperit comú...

Amb la industrialització de l'agricultura i les activitats rurals els adults de les àrees rurals han perdut bona part del contacte i coneixement del propi territori i ara les seves activitats amenacen els equilibris i la subsistència del planeta. Ara cal l'aire nou i la rebel·lia dels joves per redescobrir-los:

- Redescobrir, treballar i lluitar per a la millora ecològica de les àrees rurals. Redescobrir i tenir cura de les espècies en perill d'extinció; mimar i difondre els espais naturals; recuperar la qualitat de les aigües i del terra; lluitar contra els projectes esquil·ladors del territori,...
- Promoure una nova agricultura més rica i més rendible. Redescobrir el gust de les pomes, els tomàquets, la llet i la carn; elaborar uns productes agraris que contribueixin a la salut de les persones; redescobrir i promocionar els productes del territori,...
- Redescobrir i promocionar la riquesa patrimonial del territori. Descobrir i promoure uns paisatges antropitzats rics d'ensenyaments i de diversitat; augmentar la diversitat de les produccions i serveis del camp; tirar endavant uns projectes globals de territori,....

Els joves de les ciutats grans i les àrees urbanes denses han d'esquatar els vells edificis abandonats per a recrear els seus espais de llibertat i manifestar la seva rebel·lia. Els joves de les àrees urbanes menys denses tenen un univers interminable de feines i activitats per explotar la llibertat natural del planeta i descobrir la seva pròpia llibertat. I no solament és una feina per ells, és també una feina que crida al manteniment de les arrels i/o al retorn dels joves universitaris que han marxat del poble i també a la implicació dels joves de les grans ciutats; hi ha feina i espai per tots.

Tot plegar, potser sí que les àrees urbanes menys denses contenen l'Arcàdia tan buscada de fa anys; la imaginació personal és lliure. En qualsevol cas, és una Arcàdia on s'escauen formes de vida diferents i difícilment imaginables sense ordinadors, noves tecnologies i una interrelació intensa i constant amb les metròpolis i ciutats; és una Arcàdia de gent irremissiblement urbana.

Un reconeixement ciutadà que passa per enfortir la democràcia local

Des d'un punt de vista sociològic es podria apuntar que el fet de ser poca gent facilita la participació pública i les diferents formes de participació democràtica, i aquest és un avantatge que els joves de poble han d'aprofitar i impulsar. En l'acció pública en general i en l'acció política en particular seria relativament fàcil desenvolupar fórmules de participació democràtica en la presa de decisions públiques, a més dels possibles projectes comunitaris que fins fa no gaires anys havien estat

tan freqüents. Les comunitats petites en general tenen l'oportunitat d'aprofundir en la participació democràtica que les democràcies madures necessiten per a perpetuar-se i que l'acompliment d'una veritable ciutadania requereix.

No es pot passar per alt, en tot cas, que per aconseguir aquesta democratització local cal tirar avall algunes barreres i que el fet de viure en una petita comunitat planteja també alguns riscos:

- El fet que en les petites comunitats es conegui tothom facilita la presa en compte col·lectiva dels interessos individuals; però si no existeix una aspiració ciutadana clara, aquest reconeixement es converteix fàcilment en el domini d'uns interessos individuals sobre uns altres o en la subjecció de la vida pública a determinats interessos individuals.
- Calcular de manera pràcticament exacta el sentit del vot de cada membre de la comunitat en una determinada elecció pot ser un exercici també molt divertit; però representa una vulneració de la llibertat personal o una previsible simplificació de les raons i els sentiments personals (i aquesta seria una valoració més aviat anecdòtica).

No s'acaba aquí la llista de riscos; les perversions reals de la vida col·lectiva són diverses i no totes imputables al fet de viure en una petita comunitat. Hi ha alguns aspectes del marc polític i institucional democràtic actual que atenallen la societat local i en dificulten l'aprofundiment democràtic.

Moltes de les institucions polítiques actuals, que han estat pensades o constitueixen un bon marc de referència i participació per a les ciutats, representen un greu problema per als pobles petits, i aquí em situo especialment en el punt de mira les institucions locals:

- Cal desfer les tenalles institucionals que limiten la participació dels ciutadans en els municipis petits i deixar que els ciutadans valorin i elegeixin quins són els millors representants. La implantació de les prou conegudes i remogudes llistes obertes em sembla una mesura imprescindible.
- I es fa difícil introduir els canvis anteriors, sense un canvi radical també en les institucions avui dia tutores dels municipis, les comarques i les diputacions. Cal que aquestes institucions intermèdies tinguin unes competències clares, siguin prou responsables econòmicament i sotmetin també la valoració de la seva acció als ciutadans a través d'eleccions.
- Cal afavorir la informació als ciutadans i cal aprofundir en els processos de participació que les petites comunitats fan tècnicament possibles.

Potser l'exercici del poder polític fa inevitable el clientelisme a l'escala local; però cal deixar de pensar l'organització administrativa territorial en clau de clientelisme polític. És un canvi indispensable per exercir la ciutadania en els territoris "urbans poc densos".

Segurament els canvis apuntats no eliminaran el sistema clientelista que restringeix la democràcia de les petites comunitats i limita l'exercici de la ciutadania. Però aquest són els passos que l'aprofundiment de la ciutadana i el progrés social reclama. I convido als joves socialistes i als qui no ho són tan a lluitar-hi, si volem la veritable implicació dels ciutadans en la política.